

ครูศิลป์ของแผ่นดิน

นายสงคราม งามยิ่ง
ประเภทเครื่องทอ (ผ้าไหมมัดหมี่)
จังหวัดขอนแก่น

“ผมไม่อยากจะให้การทอผ้าซึ่งถือเป็นศิลปะแขนงหนึ่ง
ที่บรรพบุรุษของเราได้คิดค้นและสืบทอดมาเป็นร้อยๆ ปี ต้องสูญหายไป
จึงพยายามอนุรักษ์ภูมิปัญญาเหล่านี้ไว้ โดยการสอนให้แก่ผู้ที่สนใจ
ในทุกกระบวนการตั้งแต่ต้นจนจบ ที่สำคัญต้องทำอาชีพนี้
ด้วยใจรัก อดทน และมุ่งมั่น จึงจะสามารถทำให้
การทอผ้าไหมมัดหมี่ออกมาเป็นผลงานที่ดีที่สุด”

“ผ้าไหมมัดหมี่” เป็นผ้าทอมือที่มีเอกลักษณ์ในด้านลวดลายและสีสัน นิยมทำกันอย่างแพร่หลายในภาคอีสาน โดยเฉพาะที่อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น ถือได้ว่าเป็นแหล่งผลิตผ้าไหมมัดหมี่ที่สำคัญและมีชื่อเสียง โดยมีเอกลักษณ์ที่โดดเด่น คือ ลวดลายที่เกิดจากการ “มัดหมี่” ที่นำมาทอจนเป็นผืนผ้า “ผ้าไหมมัดหมี่” ที่มีเนื้อผ้าแน่น สม่ำเสมอ มีลักษณะสีและลวดลายของผ้าที่เล็ก ละเอียด และมีความสวยงามแตกต่างจากผ้าไหมมัดหมี่แหล่งสำคัญอื่นๆ ถือเป็นผลงานที่มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและเป็นแหล่งทอผ้าไหมมัดหมี่ที่มีชื่อเสียงที่สุดในประเทศไทย ที่ถูกสืบทอดด้วยช่างทอในท้องถิ่นจากรุ่นสู่รุ่นมานานนับ 200 ปี

ผ้าไหมมัดหมี่ ลายเครือไม้

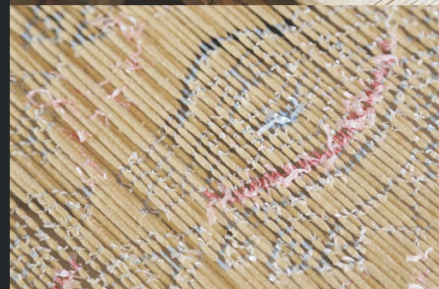
การอนุรักษ์สืบสานภูมิปัญญา

นายสงคราม งามยิ่ง เดิมโตมาในครอบครัวเกษตรกรที่มีการทอผ้าไว้ใช้เองในครอบครัว ในช่วงหลังจากฤดูเก็บเกี่ยว ในขณะที่นายสงครามอายุได้เพียง 3 ปี คุณพ่อผู้เป็นหัวหน้าครอบครัว ได้เสียชีวิตลง ส่งผลให้ครอบครัวมีความยากลำบาก นายสงครามจึงไม่มีโอกาสได้เรียนหนังสือ และต้องช่วยแม่ทำงานเพื่อหาเลี้ยงครอบครัวเรื่อยมา

อำเภอชนบทที่นายสงครามอาศัยอยู่นั้น เป็นแหล่งหัตถกรรมทอผ้าไหมมัดหมี่ที่ขึ้นชื่อประจำจังหวัดขอนแก่น เมื่อนายสงครามอายุได้ 13 ปี ได้เล็งเห็นช่องทางในการสร้างรายได้ จึงชักชวนพี่สาวและน้องสาวไปรับจ้างทอผ้าที่โรงทอไหมไทย ซึ่งเป็นสถานที่ฝึกการทอผ้าไหมที่โด่งดังในอดีต นายสงครามจึงได้เรียนรู้พื้นฐาน “การทอผ้าไหม และการทอผ้าไหมมัดหมี่” ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา เมื่อสั่งสมประสบการณ์การทอผ้าไหมและผ้าไหมมัดหมี่ได้ระยะหนึ่ง จึงเกิดความชื่นชอบในการทอผ้าไหม และด้วยใจรักประกอบกับทักษะความชำนาญในฝีมือ จึงได้ยึดการทอผ้าไหมอย่างจริงจังตั้งแต่นั้นมา

ต่อมานายสงครามได้กลายเป็นช่างทอผ้าไหมมัดหมี่ที่มีชื่อเสียงและมีฝีมือได้รับการยอมรับเป็นอย่างมากในอำเภอชนบท เนื่องจากความสามารถในการมัดหมี่ที่หาคนเทียบเคียงได้ยากนัก อีกทั้งยังเชี่ยวชาญในการย้อมสีเส้นไหม ตลอดจนการทอเป็นผืนผ้า แม้ในระยะเวลาหลังด้วยวัยที่มากขึ้น ทำให้มีปัญหาเรื่องสุขภาพและสายตา ทำให้ไม่ได้นั่งหน้ากสิกรรมด้วยตนเองก็ตาม แต่นายสงครามยังทำการควบคุมช่างมัดหมี่และช่างทอผ้าอย่างเข้มงวด เพื่อคงคุณภาพและชื่อเสียงการทอผ้าไหมมัดหมี่ไว้ให้ได้

นายสงครามยังมีส่วนสำคัญในการอนุรักษ์ผ้าไหมมัดหมี่แบบโบราณอย่าง “ผ้าหน้านาง” ที่เหลือผูทอน้อยรายแล้วในปัจจุบัน ซึ่งถือเป็นงานศิลปหัตถกรรมที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์และรักษาภูมิปัญญาให้คงอยู่ จึงนับได้ว่านายสงครามเป็นผู้สร้างสรรค์และพัฒนางานผ้าไหมมัดหมี่อย่างต่อเนื่องจวบจนถึงวันนี้เป็นเวลากว่า 50 ปี

ภูมิปัญญาที่สะท้อนทักษะฝีมือเชิงช่าง

มัดหมี่ เป็นการใช้ภูมิปัญญาในการสร้างลวดลายให้เกิดบนผืนผ้าแบบหนึ่ง เกิดจากการมัดเส้นไหมที่จะนำไปใช้ในการทอเป็นผืนผ้า โดยมัดเส้นไหมให้เป็นเปลาะๆ ตามลวดลายที่กำหนดไว้ให้แน่น ด้วยวัสดุต่างๆ ตามแต่ละท้องถิ่นนิยมใช้หรือหาได้ซึ่งในปัจจุบันนิยมมัดด้วยเชือกพลาสติกเพื่อปิดกั้นไม่ให้เส้นด้ายที่มัดลายไว้สัมผัสกับสีย้อม เมื่อมัดลายแล้วจึงนำเส้นไหมไปย้อมสี หากต้องการให้ลวดลายมีหลายสีก็ต้องมัดและย้อมสีกับกันหลายครั้งเพื่อให้ได้สีสันทันตามที่ต้องการหลังจากนั้นนำเส้นด้ายไปผ่านกระบวนการเตรียมเส้นเพื่อใช้ทอเป็นผืนผ้า และเมื่อทอออกมาเป็นผืนผ้าที่สำเร็จแล้วจะเกิดเป็นผ้าอันงดงามในนาม“ผ้าไหมมัดหมี่”

นายสงครามได้สืบทอดภูมิปัญญาที่สะท้อนฝีมือเชิงช่างด้านการทอผ้าไหมมัดหมี่ที่สร้างสรรค์ลวดลายเล็ก ละเอียด เป็นลวดลายเก่าแก่ที่สืบทอดกันมา เช่น ลายกง ลายโคม ลายหมากจับ ลายปลาชิว ลายดอกแก้วน้อย ส่วนลวดลายดั้งเดิม (ขนาดกลาง) เช่น ลายแมงมุม ลายกนกเชิงเทียน ลายขอพระเทพ ลายขันหมากเบ็ง ลายต้นสน ลายขาเป็ยน้อย ลายตำลึงเครือ และลวดลายดั้งเดิม (ขนาดใหญ่) เช่น ลายนาคเกี้ยว ลายขอเกี้ยว ลายสำเภาหลงเกาะ ลายต้นสนใหญ่ ลายนกยูง เป็นต้น

การสร้างสรรคลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ของนายสงคราม คือ การนำเส้นไหมมาคั้นและแบ่งเป็นลำขนาดเล็ก เพื่อให้ลวดลายที่มัดมีความละเอียด ผ้าไหมมัดหมี่ 1 ผืน จะมัดลาย 80-85 ลำ ซึ่งถือว่า เป็นการมัดลายที่มากกว่าช่างทั่วไป และด้วยความชำนาญนายสงครามสามารถมัดลายโดยไม่ต้องร่างแบบ เป็นการมัดสดทุกครั้ง ไม่มีการออกแบบลวดลายใส่กระดาษไว้ก่อน เพราะลวดลายทั้งหมด มีการออกแบบและเรียงลำดับการมัดไว้แล้วในจินตนาการ สามารถมัดได้ทันทีเมื่อนั่งอยู่หน้าโฮงมัดหมี่

นอกเหนือจากทักษะฝีมือในการสร้างสรรค์ลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์แล้ว นายสงครามยังยึด การทอผ้าแบบโบราณ คือ “ผ้าปูม” หรือ “ผ้าหน้านาง” ซึ่งมีลักษณะโครงสร้างผ้า แบบผ้าที่ใช้ม็องเจอร์เบเน ประกอบด้วย ลายมัดหมี่บริเวณท้องผ้า ลายมัดหมี่หน้านาง และลายมัดหมี่ริมชายผ้าทั้งสองด้าน จึงนับว่า นายสงครามมีส่วนสำคัญในการอนุรักษ์ผ้าปูม หรือผ้าหน้านาง ที่ถือเป็นผ้าโบราณที่มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ได้อย่างชัดเจน ด้วยการกำหนดเชิงผ้า ลักษณะสี ลวดลายของผ้า และการเลือกใช้สีตามแบบโบราณ เช่น สีม่วง สีแดง สีเขียว และสีเม็ดมะขาม เป็นต้น

ผ้าไหมมัดหมี่ ลายนกยูง

เอกลักษณ์ผลงานที่โดดเด่น

ผ้าไหมมัดหมี่ฝีมือนายสงคราม ถือเป็นหนึ่งผลงานของผ้าไหมขึ้นชื่อแห่งอำเภอชนบท ที่เป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง ด้วยเอกลักษณ์ของผ้าไหมผืนงามที่มีความโดดเด่นอยู่ที่การทอผ้าแบบ 3 ตะกอ จึงทำให้เนื้อผ้าแน่น สม่่าเสมอ ลวดลายที่มีความละเอียดจากเทคนิคการมัดหมี่ที่ประณีต และการมัดลำหมี่ตั้งแต่ 80 ลำขึ้นไป ทั้งลวดลายแบบโบราณ เช่น ลายหมี่งม ลายชั้นหมากเบ็ง ลายขอพระเทพ ลายเชิงเทียน และลวดลายที่มีการพัฒนาประยุกต์สร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่ด้วยแรงบันดาลใจจากที่ได้พบเห็นสิ่งต่างๆ แล้วนำมาปรับประยุกต์สร้างเป็นลวดลายมัดหมี่ เช่น ลายพุทธศิลป์(ความเคารพและศรัทธาในพระพุทธศาสนา) ลายหัวใจวาง ลายศรีอีสาน เป็นต้น

ผลงานผ้าไหมมัดหมี่ชิ้นสำคัญๆ ฝีมือนายสงครามที่สร้างสรรค์ไว้ในอดีต เช่น ผ้าไหมมัดหมี่ลายหัวใจวาง ลายหมี่ข่อยน้อย ลายหมี่ขอแก้ว ลายหมี่สร้อยดอกหมาก ลายดอกเชิงเทียน ลายจีเพชร และลายนกยูง เป็นต้น และผลงานสุดพิเศษที่นายสงครามเคยสร้างสรรค์ไว้ คือ “ผ้ามัดหมี่ลายครุฑ” ด้วยการมัดลายสูงสุดถึง 1,000 กว่าลำ เป็นงานที่มีความละเอียดสูงที่สุดที่หาช่างฝีมือทอผ้าไหมมัดหมี่เทียบชั้นได้ยากนัก

การสร้างสรรค์ผ้าหน้านาง 1 ผืน จะต้องแบ่งการมัดลำออกเป็น 3 ส่วน ตามส่วนประกอบของผ้า คือ ท้องผ้า หน้านาง และริมชายผ้า โดยรวมแล้วผ้าหน้านางต้องมัดหมี่จำนวนกว่า 700 ลำ เมื่อมัดลายและย้อมสีจนเสร็จจึงนำทั้ง 3 ส่วนมาเรียงลำดับตามลวดลายที่ออกแบบไว้ ขั้นตอนนี้ถือเป็นขั้นตอนที่ยากและซับซ้อนที่สุด เพราะแม้ช่างจะมัดลายได้งดงามเพียงใด หากเรียงลำดับลายไม่ถูกต้อง จะทำให้ผ้าผืนนั้นไม่สามารถทอออกมาเป็นผ้าหน้านางได้

ด้วยความเชี่ยวชาญ และทักษะฝีมือในการ “ทอผ้าไหมมัดหมี่” นายสงครามสามารถทอผ้ามัดหมี่ด้วยไหมเส้นเดียว (โดยไม่ต้องตีเกลียวเส้นไหม) ตลอดการทอหนึ่งผืน ทำให้ได้ผืนผ้าที่มีความพลิ้วบาง มีความนุ่มเป็นพิเศษ ขนาดที่เมื่อนำมาพับหรือม้วนจะมีขนาดเล็กเพียงหนึ่งกำมือ

ผ้าไหมมัดหมี่ลายครุฑ

นอกจากสีสันของผ้าฝ้ายงามอันเป็นเอกลักษณ์โดดเด่นแล้ว ฝีมือนายสงครามอีกข้อหนึ่ง คือ การทอผ้าให้หน้าผ้าทั้งสองด้านไม่เหมือนกัน คือ ด้านหนึ่งจะมีสีเข้มสวดลายชัดเจน ส่วนอีกด้าน จะมีสีที่อ่อนกว่าแต่ยังคงเห็นสวดลายเหมือนกันกับด้านแรก เกิดจากเทคนิคการทอผ้าแบบ 3 ตะกอ ซึ่งมีเส้นยืนมากกว่าแบบ 2 ตะกอ ทำให้เส้นยืนนั้นทอดนเส้นไหมที่มีดลสายไว้ชั้นด้านบนหมด จึงเป็นเหตุให้ผ้าทั้งสองด้านมีสีที่เข้ม อ่อนต่างกัน และเพราะเทคนิคการทอแบบ 3 ตะกอ ทำให้ผ้าไหมมัดหมี่ของนายสงครามมีเนื้อที่หนา แข็งแรง และมีอายุการใช้งานที่ยาวนาน

ผลงาน “ผ้าไหมมัดหมี่” ฝีมือนายสงครามได้รับรางวัลชนะเลิศในการส่งเข้าประกวดอย่างต่อเนื่อง ทั้งในระดับจังหวัด ระดับภาคตะวันออกเฉียงเหนือถึงระดับประเทศ จนมีตราสัญลักษณ์ผ้ามัดหมี่ เป็นของตัวเองในชื่อ “สงคราม งามยิ่ง”

นอกจากผลงานผ้าไหมมัดหมี่ที่มีเอกลักษณ์โดดเด่นแล้ว ผลงานที่นับเป็นอีกหนึ่งเอกลักษณ์ สะท้อนตัวตนและทักษะฝีมือของนายสงครามที่สำคัญคือ “ผ้าหน้านาง” ซึ่งมีลักษณะเป็นผ้าทอมัดหมี่ ที่มีลายกรวยเชิงแบบ “ผ้าปุม” ในสมัยโบราณที่นิยมใช้นุ่งเป็นผ้าโจงกระเบน โดยนายสงคราม ถือเป็นหนึ่งในช่างทอผ้าน้อยรายที่ยังคงไว้ซึ่งกรรมวิธีการสร้างสรรค์ผ้าหน้านางแบบโบราณและ สีสันที่แสดงออกถึงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมดั้งเดิม เช่น สีม่วง สีแดง สีเขียว และสีเม็ดมะขาม เป็นต้น

ผ้าไหมมัดหมี่หน้านาง ลายจีเพชร

กรวยเชิง

ลายจีเพชร

ผ้าไหมมัดหมี่หน้านาง ลายหัวโจ่าง

การถ่ายทอดความรู้และการพัฒนาผลงาน

จากความสามารถและจิตวิญญาณความเป็นช่างฝีมือที่สั่งสมประสบการณ์มานานกว่า 50 ปี ทำให้นายสงครามพัฒนาลวดลายผืนผ้าของตนเองออกมาสู่ตลาดอยู่เสมอ เพื่อหวังให้คนรุ่นใหม่ได้เห็น รากเหง้าภูมิปัญญาที่บรรพบุรุษส่งต่อกันมาผ่านผืนผ้าที่ทอ นอกจากนี้เนื่องจากเป็นผู้มีใจรักในงานผ้าไหม ทำให้อุทิศตนในการอนุรักษ์และถ่ายทอดศิลปะแขนงนี้ให้กับนักเรียน นักศึกษา และผู้ที่สนใจ เดินทางไปถ่ายทอดให้ความรู้แก่กลุ่มแม่บ้านในจังหวัดต่างๆ อยู่เสมอ เช่น กลุ่มแม่บ้านจังหวัดขอนแก่น มหาสารคาม ร้อยเอ็ด นครราชสีมา บุรีรัมย์ ชัยภูมิ อุตรดิตถ์ เป็นต้น และแม้ในวันนี้ร่างกาย อาจไม่แข็งแรงนักแต่ด้วยความรู้ที่มี นายสงครามยังให้ความรู้เรื่องงานผ้าไหมมัดหมี่อยู่เสมอมา โดยเปิดบ้านให้ความรู้ทั้งเรื่องการทอผ้าไหมมัดหมี่แบบโบราณ การสอนเรื่องสี เทคนิคการผสมสี ทั้งสีอ่อน สีเข้ม ซึ่งมีคนสนใจมาเรียนรู้เทคนิคต่างๆ ของการทำผ้าไหมมัดหมี่อย่างต่อเนื่อง

ในปัจจุบันได้ถ่ายทอดให้กับลูกศิษย์ที่มาเรียนรู้มากมาย รวมถึงบุคคลในครอบครัว เพื่อทำหน้าที่ สืบทอด และขยายผล สามารถสร้างสรรค์งานผ้าไหมมัดหมี่ให้ก้าวหน้าต่อไปได้ นายสงครามแม้ในเวลานี้ ไม่สามารถนั่งที่ลอมทอผ้าได้เอง หรือนั่งมัดหมี่ได้จนจบลายดังเช่นในอดีต แต่ยังคงมีความสามารถในการที่จะพัฒนาลวดลาย โดยมีการนำลายโบราณดั้งเดิมมาผสมผสานให้เกิดลายใหม่ๆ เช่น ลายหมากจับ ลายดอกแก้ว มีลายใหม่ที่ผสมผสานกับลายเก่า เช่น ลายกนก 7 กง 13 ซึ่งลายกนก 7 จะนำมาแปลง เป็นลายสร้อยดอกหมาก เป็นต้น

การพัฒนาคิดค้นลวดลายใหม่ๆ นอกจากเพื่อสร้างความโดดเด่น เอกลักษณ์ที่ไม่เหมือนใคร แล้วลวดลายยังสะท้อนความหมาย ที่เกิดจากความคิดและจินตนาการของผู้ทอแฝงอยู่ในลวดลาย เหล่านี้ด้วย เช่น

ลายนกยูงแต่งขน ที่มีจำนวนลำมัดหมี่ถึง 85 ลำ ผ้าลายนกยูงแต่งขนเป็นลวดลายที่นำเอกลักษณ์ สามชนชาติ คือ ไทย มาเลเซีย และอินเดีย รวมไว้ด้วยกันและเลือกใช้แม่สีย้อมผสมกันให้ออกมา เป็นสีฟ้าเหลืองเขียวเหมือนสีของเส้นขนนกยูง มีความเงางามตลอดทั้งผืน ผลงานมัดหมี่ลายนกยูงแต่งขน ที่นายสงครามได้พัฒนาสร้างสรรค์ยังได้รับเกียรติให้นำไปจัดแสดงในงานมัดหมี่โลกด้วย

ลายแคนแก่นคูณ ที่มีจำนวนลำมัดหมี่ถึง 73 ลำ มีเอกลักษณ์ของดอกคูณดอกใหญ่ ประกอบด้วยแคน เป็นลวดลายที่สื่อสะท้อนถึงเอกลักษณ์ของจังหวัดขอนแก่น

ผ้าไหมมัดหมี่ ลายแคนแก่นคูณ